

MOVAROUNNAHRDA TURK-MO'G'UL QABILALARINING ETNOMADANIY EVOLYUTSIYASI (XIII–XV ASRLAR)

Beknazrov Sobirjon Barotboy o'g'li,

QarDU Mustaqil izlanuvchisi,

Xalqaro innovatsion universiteti katta o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada Movarounnahr hududida XIII–XV asrlar davomida turk-mo'g'ul qabilalarining joylashuvi va evolyutsiyasi institutsional hamda etnomadaniy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda mo'g'ullar istilosidan keyingi qabilaviy tizimning transformatsiyasi, Amir Temur davrida uning davlat boshqaruvi mexanizmiga integratsiyasi va Temuriylar davrida etnik sintez jarayonlari o'rganiladi. Natijalar qabilaviy tuzilmaning parchalanmagan holda yangi siyosiy tizimga moslashganini hamda mintaqada etnogenez jarayonlariga asos bo'lganini ko'rsatadi.*

***Kalit so'zlar:** Movarounnahr, turk-mo'g'ul qabilalari, institutsional tizim, etnogenez, Temuriylar, integratsiya.*

XIII asr boshlarida Mo'g'ullar istilosi natijasida Movarounnahr hududida nafaqat siyosiy hokimiyat o'zgardi, balki ijtimoiy va etnik tizimning asosiy komponentlari qayta shakllandi. Ko'chmanchi turk va mo'g'ul qabilalari hududga kirib kelishi bilan mintaqada ikki xil sivilizatsion model — ko'chmanchi va o'troq hayot tarzi o'zaro to'qnashdi va keyinchalik uyg'unlashdi.

Bu jarayon Amir Temur davrida yangi sifat bosqichiga ko'tarilib, qabilaviy tizim markazlashgan davlat mexanizmining muhim elementi sifatida qayta tashkil etildi. Temuriylar davrida esa ushbu jarayon yanada murakkablashib, etnik va madaniy jihatdan birlashgan makon yuzaga keldi.

Mazkur maqolaning maqsadi — turk-mo'g'ul qabilalarining Movarounnahrdagi tarixiy rivojlanishini institutsional va etnomadaniy transformatsiya nuqtai nazaridan tahlil qilishdir.

Tadqiqot quyidagi metodologik asoslarda olib borildi:

Institutsional yondashuv — qabilaviy tizimning davlat boshqaruvidagi o'rnini aniqlash;

Tarixiy-dinamik tahlil — XIII–XV asrlar davomida yuz bergan o'zgarishlarni ketma-ketlikda o'rganish;

Etnogenez tahlili — turli qabilalarning o'zaro qo'shilishi va yangi etnik birliklarning shakllanish jarayonini aniqlash;

Manbalarni kritik tahlil qilish — o'rta asr tarixiy asarlaridagi ma'lumotlarni solishtirish va baholash;

Madaniyatlararo yondashuv — ko'chmanchi va o'troq madaniyatlar o'zaro ta'sirini o'rganish.

Bu metodlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

Mo'g'ullar istilosidan keyin qabilaviy tizim yo'qolib ketmadi, aksincha yangi sharoitga moslashdi. Qabilalar:

harbiy birlik sifatida;

iqtisodiy subyekt sifatida;

ijtimoiy identifikatsiya shakli sifatida faoliyat yuritishda davom etdi.

Bu esa qabilaviy tuzilmaning yuqori darajada moslashuvchan ekanligini ko'rsatadi.

Amir Temur davrida qabilalar va davlat o'rtasidagi munosabatlar yangi model asosida shakllandi:

qabilalar markaziy hokimiyatga to'liq bo'ysundirildi;

ularning harbiy kuchi yagona boshqaruv ostida birlashtirildi;

iqtisodiy resurslar davlat nazoratiga olindi.

Natijada qabilaviy tizim mustaqil siyosiy kuch emas, balki davlatning funksional tarkibiy qismiga aylandi.

Temuriylar davrida quyidagi jarayonlar kuzatildi:

turkiy tilning umumiy aloqa vositasiga aylanishi;

mo'g'ul elementlarning asta-sekin turkiylashuvi;

yangi shahar madaniyatining shakllanishi;

diniy va ma'naviy tizimlarning umumlashuvi.

Bu jarayonlar natijasida Movarounnahrda yagona madaniy makon shakllandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turk-mo'g'ul qabilalarining Movarounnahrdagi rivojlanishi destruktiv bosqichdan konstruktiv bosqichga o'tgan.

Dastlabki bosqichda istilo vayronkor xarakterga ega bo'lgan bo'lsa, keyingi bosqichlarda u yangi siyosiy va madaniy tizimning shakllanishiga xizmat qilgan. Bu jarayonni tarixiy evolyutsiyaning tabiiy bosqichi sifatida baholash mumkin.

Shuningdek, qabilaviy tizimning saqlanib qolgan holda davlat tizimiga integratsiya qilinishi Movarounnahrning o'ziga xos rivojlanish modelini yaratdi. Bu model boshqa hududlardan farqli ravishda, ijtimoiy strukturalarning uzluksizligini ta'minladi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

turk-mo'g'ul qabilalari Movarounnahrda muhim tarixiy omil sifatida shakllandi;

qabilaviy tizim moslashuvchanligi tufayli yangi siyosiy tizimga integratsiya qilindi;

Temuriylar davrida etnik va madaniy birlashuv yakuniy bosqichga yetdi.

Natijada Movarounnahr hududi o'ziga xos sivilizatsion makonga aylanib, unda turli etnik elementlar yagona tarixiy rivojlanish yo'liga tushdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rashididdin. *Jome' ut-tavorix*.
2. Sharafiddin Ali Yazdiy. *Zafarnoma*.
3. Bartold V.V. *Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida*.
4. Gumilev L.N. *Etnogenez va biosfera*.
5. Golden P.B. *The Turkic Peoples in World History*.

